ئاتا ـ ئانىغا ئىتائەت قىلىش ۋە ياخشىلىق قىلىش

﴿ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا لُقۡمَٰنَ ٱلۡحِكۡمَةَ أَنِ ٱشۡكُرۡ لِلَّهِۚ وَمَن يَشۡكُرۡ فَإِنَّمَا يَشۡكُرُ لِنَفۡسِهِۦۖ وَمَن
كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٞ ١٢ وَإِذۡ قَالَ لُقۡمَٰنُ لِٱبۡنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ
ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ١٣ وَوَصَّيۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيۡهِ حَمَلَتۡهُ أُمُّهُۥ وَهۡنًا عَلَىٰ وَهۡنٖ وَفِصَٰلُهُۥ فِي
عَامَيۡنِ أَنِ ٱشۡكُرۡ لِي وَلِوَٰلِدَيۡكَ إِلَيَّ ٱلۡمَصِيرُ ١٤ وَإِن جَٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشۡرِكَ بِي مَا لَيۡسَ لَكَ
بِهِۦ عِلۡمٞ فَلَا تُطِعۡهُمَاۖ وَصَاحِبۡهُمَا فِي ٱلدُّنۡيَا مَعۡرُوفٗاۖ وَٱتَّبِعۡ سَبِيلَ مَنۡ أَنَابَ إِلَيَّۚ ثُمَّ إِلَيَّ
مَرۡجِعُكُمۡ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ١٥ ﴾

﴿بىز لوقمانغا ھەقىقەتەن ھېكمەت ئاتا قىلدۇق، (ئۇنىڭغا ئېيتتۇقكى) «اﷲ قا شۇكۇر قىلغىن، كىمكى شۇكۇر قىلىدىكەن، ئۆزى ئۈچۈن قىلغان بولىدۇ، كىمكى كۇفرىلىق قىلىدىكەن، شۈبھىسىزكى، اﷲ (بەندىلەردىن) بىھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر». ئۆز ۋاقتىدا لوقمان (ھەكىم) ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ: «ئى ئوغۇلچىقىم، اﷲ قا شېرىك كەلتۈرمىگىن، شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن زور گۇناھتۇر» دېدى. ئىنساننى ئاتا ـ ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئانىسى ئۇنى (قورسىقىدا) ئۇستى ـ ئۇستىگە ئاجىزلىق بىلەن كۆتۈردى. ئىككى يىلدا ئۇنى ئەمچەكتىن ئايرىدى. (ئى ئىنسان!) ماڭا ۋە ئاتا ـ ئاناڭغا شۇكۇر قىلغىن، ئاخىر قايتىدىغان جاي مېنىڭ دەرگاھىمدۇر. ئەگەر ئاتا ـ ئاناڭ سېنى سەن بىلمەيدىغان نەرسىنى ماڭا شېرىك كەلتۈرۈشكە زورلىسا، ئۇلارغا ئىتائەت قىلمىغىن، ئۇلارغا دۇنيادا ياخشى مۇئامىلىدە بولغىن (يەنى دىنىڭغا زىيان يەتمەيدىغان ئاساستا ياخشىلىق قىلغىن)، ماڭا تائەت بىلەن قايتقان ئادەمنىڭ يولىغا ئەگەشكىن، ئاندىن مېنىڭ دەرگاھىمغا قايتىسىلەر، سىلەرگە قىلمىشىڭلارنى ئېيتىپ بېرىمەن﴾.

ـــ سۈرە لوقمان 12 ـ، 13 ـ، 14 ـ، 15 ـ ئايەتلەر

سۆزلۈكلەر تەھلىللىرى

اَلْحِكْمَةَ: (ھېكمەت)، بۇ سۆز، توغرا سۆز قىلىش ۋە توغرا ئىش قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئەسلىدە ھەر نەرسىنى ئۆز ئورنىغا قويۇش مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ. اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ﴾[1].

فەخرۇددىن رازى مۇنداق دەيدۇ: «ھېكمەت ئىلىم بىلەن ئەمەلنى بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەتتۇر. ئىلىمنى ئەمەل بىلەن بىرلەشتۈرۈش نىسبىي قىلىنغان ھەرقانداق ئادەم ھېكمەت بېرىلگەن كىشىدۇر.»[2]

لۇغەتتە ئىشنى پۇختا قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ئىشلارنى پۇختا قىلىدىغان ئادەم ھەكىم دېيىلىدۇ. كۈچلۈك قاراشقا ئاساسلانغاندا لوقمان پەيغەمبەر ئەمەس، توغرا ئىش قىلىدىغان دانا ئادەم ئىكەن.

غَنِى: (بىھاجەت)، بۇ سۆز، مەخلۇقاتلاردىن بىھاجەت، ھېچكىمگە موھتاج ئەمەس دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. پۈتۈن بەندىلەر اللە تائالاغا موھتاجدۇر. ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەر اللە قا موھتاجسىلەر، اللە (ھەممىدىن) بىھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر﴾[3].

حَمِيد: (مەدھىيىگە لايىقتۇر)، بۇ سۆز، ئاسمان ۋە زېمىن ئەھلى تەرىپىدىن مەدھىيىلىنىدىغان زات دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەبۇ سەئۇد مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سۆز، گەرچە ھېچكىم مەدھىيىلىمىسىمۇ مەدھىيىلەشكە ھەقىقىي ھەقلىق زات دېگەن مەنىنى كۆرسىتىدۇ.» ئايەتتە، ئىنسانلار اللە تائالاغا مەيلى شۈكۈر قىلسۇن ياكى شۈكۈر قىلمىسۇن، اللە تائالا ھەر ۋاقىت مەدھىيىلەشكە ھەقلىقتۇر دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

يَعِظُهُ: (نەسىھەت قىلىپ)، ئۇنىڭ سۆز تومۇرى «ئىزە» بولۇپ، ھېكمەتلىك ئۇسلۇب بىلەن ۋەز ـ نەسىھەت قىلىش ۋە توغرا يول كۆرسىتىش دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ يولىغا (يەنى ئىسلام دىنىغا) ھېكمەتلىك ئۇسلۇبتا ياخشى ۋەز ـ نەسىھەت بىلەن دەۋەت قىلغىن﴾[4]. ئىرباز ئىبنى سارىيەنىڭ ھەدىسىدە مۇنداق دېيىلىدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە شۇنداق تەسىرلىك ۋەز ـ نەسىھەت قىلدىكى، ئۇنىڭ تەسىرىدىن كۆزلەر تاراملاپ ياش تۆكتى، دىللار تىترىدى...»[5].

---

[1] سۈرە بەقەرە، 269 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 6 ـ جىلد، 733 ـ بەت.
[3] سۈرە فاتىر، 15 ـ ئايەت.
[4] سۈرە نەھل، 125 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[5] ئىمام تىرمىزى، ئەبۇ داۋۇد ۋە ھاكىم رىۋايەت قىلغان.

www.munber.org

وَهۡنًا: (ئاجىزلىق)، بۇ سۆز ئاجىزلاشماق دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. قۇرئان كەرىمدە يەنە مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دېيىلگەن: ﴿پەرۋەردىگارىم! مەن ھەقىقەتەن كۆچ ـ قۇۋۋىتىمدىن كەتتىم﴾[1].

ئايەتتە، ئانا بالىغا ھامىلدار بولغان كۈندىن باشلاپ كۈندىن كۈنگە ئاجىزلىشىدۇ. بۇ ئاجىزلىق ھامىلدار بولغان ۋاقىتتىن تا تۇغقانغا قەدەر كۈنسېرى ئېغىرلىشىپ داۋام قىلىدۇ. چۈنكى، بالا چوڭايغانسېرى ئېغىرلىق ۋە ئاجىزلىق تېخىمۇ ئاشىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئانا يارىتىلىشتىلا تېنى ئاجىز يارىتىلغان بولۇپ، ھامىلدارلىق ئۇنىڭ ئاجىزلىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرىۋېتىدۇ، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

وَفِصَٰلُهُۥ: (ئايرىدى)، بۇ سۆز، بالىنى ئەمچەكتىن ئايرىش دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. الله تائالا مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر﴾[2]. بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ: «ئەمچەكتىن ئايرىغاندىن كېيىن ئېمىلداشلىق بولمايدۇ.» ئايەتتە، ئىككى يىل توشۇش بىلەن ئۇنى ئەمچەكتىن تولۇق ئايرىشقا بولىدۇ دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

ٱلۡمَصِيرُ: (ئاخىرى قايتىدىغان جاي)، بۇ سۆز، ئاخىرى قايتىدىغان جاي، ئاخىرى بارىدىغان قارارگاھ، دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ. الله تائالا مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەڭ ئاخىر بارىدىغان جاي الله نىڭ دەرگاھىدۇر﴾[3].

جَٰهَدَاكَ: (سېنى زورلىسا)، بۇ سۆز ئايەتتە، ئاتا ـ ئاناڭ ئىككىسى سېنى الله قا شېرىك كەلتۈرۈشكە ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن قولىدىن كېلىدىغان پۈتۈن تىرىشچانلىقنى سەرپ قىلسىمۇ، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئۇنىڭ ئەسلى سۆز تومۇرى پۈتۈن تىرىشچانلىقنى سەرپ قىلماق دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ئۈچۈن كۈرەش قىلغانلارنى ئەلۋەتتە يولىمىزغا يېتەكلەيمىز﴾[4]. «جىھاد» دېگەن سۆز پۈتۈن كۈچ ـ قۇدرەتنى سەرپ قىلىش دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. شۇڭا جەڭچى مۇجاھىد دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ مېلىنى، ئۆزىنى ۋە جېنىنى الله يولىدا سەرپ قىلىدۇ. دېمەك، ئۇ قولىدا بار پۈتۈن ئىقتىدارىنى سەرپ قىلىدۇ.

مَعۡرُوفًا: (ياخشى)، بۇ سۆز ئايەتتە، ئاتا ـ ئاناڭغا چىرايلىق ۋە ياخشى مۇئامىلە قىلغىن، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

---

[1] سۈرە مەريەم، 4 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] سۈرە ئەھقاف، 15 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] سۈرە مائىدە، 18 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[4] سۈرە ئەنكەبۇت، 69 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

أَنَاب: (قايتقان)، بۇ سۆز ئايەتتە، گۇناھلىرىدىن تەۋبە قىلىپ، پەرۋەردىگارى تەرەپكە قايتقان، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئىمام تەبەرى الله تائالانىڭ: ﴿ماڭا تائەت بىلەن قايتقان ئادەمنىڭ يولىغا ئەگەشكىن﴾ دېگەن سۆزى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «الله قا شېرىك كەلتۈرۈشتىن تەۋبە قىلىپ ئىسلام يولىغا قايتقان ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەن كىشىلەرنىڭ يولىغا ماڭغىن.»[1]

ئايەتلەرنىڭ ئومۇمىي مەنىسى

ھەممىنى ياراتقۇچى ئۇلۇغ ئىگىمىز الله تائالا بۇ ئايەتلەردە ياخشى بەندىسى لوقمانغا ئاتا قىلغان يۈكسەك مەرتىۋىنى ئىنسانلارنىڭ سەمىگە سېلىپ ئۆتىدۇ. ئاتا ـ ئانىنىڭ ھەققىنى ئەسلىتىدۇ ۋە الله نىڭ دەرگاھىدا ئەڭ چوڭ گۇناھ بولغان شېرىكتىن قورقىتىدۇ. الله تائالا ﴿ھېكمەت﴾ نى رىزىق قىلىپ بەرگەن، ئەقىل ۋە توغرا يول ئاتا قىلغان، ھېكمەت بىلەن سۆزلەيدىغان، ئىنسانلارغا ھېكمەت ئۆگىتىدىغان ئەنە شۇ ياخشى بەندىسىنىڭ ئىشلىرىنى بىزگە ئېيتىپ بېرىدۇ.

الله تائالا بۇ ئايەتلەردە ﴿لوقمان﴾ ھەكىم ئوغلىغا قىلغان نەسىھەتلىرىدىن بەزىلىرىنى ساناپ ئۆتىدۇ. بۇ نەسىھەتلەردىن بىرى الله قا كاپىر بولۇشتىن ۋە شېرىك كەلتۈرۈشتىن قورقىتىش بولۇپ، ئۇ ئەڭ ئېغىر ۋە ئەڭ خەتەرلىك ئاقىۋەت كەلتۈرىدىغان جىنايەتتۇر. چۈنكى، ئۇ ئەڭ قەبىھ ۋە ئەڭ يامان ئىشتۇر. ﴿كىمكى الله قا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ گويا ئاسماندىن تاشلىنىپ، قۇشلار ئۇنى ئىلىپ قاچقاندەك، ياكى بوران ئۇنى ئېلىپ بېرىپ يىراق جايغا تاشلىۋەتكەندەك بولۇپ قالىدۇ﴾[2].

الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئى مۇھەممەد! قەۋمىڭگە لوقماننىڭ ﴿ئوغلىغا﴾ قىلغان نەسىھەتلىرىنى ئەسلەتكىن. ھالبۇكى، لوقمان ئوغلىغا ئەڭ كۆيۈمچان ۋە ئۇنى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئىنسان بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇنى الله قا شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ ۋە الله نىڭ نېمەتلىرىگە تېنىشنىڭ خەتىرىدىن ئاگاھلاندۇرىدۇ، كۇفرى ۋە شېرىكنىڭ زىيىنىدىن قورقىتىدۇ. چۈنكى، ئۇ قىلمىش ھەقىقەتكە توغرا مۇئامىلە قىلمىغانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئوچۇقتىن ئوچۇق زۇلۇمدۇر، ئاشكارا دۈشمەنلىكتۇر. كىمكى ياراتقۇچى الله نى يارىتىلغان نەرسىلەر بىلەن، ھەممىگە رىزىق بەرگۈچى مەبۇدنى ھېچ نەرسىنى ئاڭلىمايدىغان، ھېچ پايدا يەتكۈزەلمەيدىغان، ئىگىسىنى ھېچ نەرسىدىن بىھاجەت قىلالمايدىغان بۇت بىلەن تەڭ ئورۇنىدا قويىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن ئەڭ ئەخمەق، ئەقىل ۋە ھېكمەتتىن ئەڭ يىراق ئىنساندۇر. ئۇ زالىملىق بىلەن سۈپەتلىنىشكە، ھايۋانلار قاتارىدا سانىلىشقا لايىقتۇر...

---

[1] ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى.

[2] سۈرە ھەج، 31 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

الله تائالا ئالدىنقى ئايەتتە لوقمان ھەكىمنىڭ ئۆز ئوغلىغا قىلغان نەسىھەت ئاتا قىلغۇچىغا شۈكۈر قىلىش ھەققىدىكى نەسىھەتىنى ۋە شېرىكنىڭ يامان گۇناھ ئىكەنلىكىنى بايان قىلغاندىن كېيىن، كېيىنكى ئايەتلەردە الله قا شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ ناھايىتى قەبىھ ئىش ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىش ئۈچۈن، ياخشى بەندە لوقماننىڭ نېمە ئۈچۈن ئوغلىنى الله قا شېرىك كەلتۈرۈشتىن توسۇشتىكى ھېكمەتنى تەكىتلەش ئۈچۈن ئاتا ـ ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا تەۋسىيە قىلىشتىن ئىبارەت لوقماننىڭ نەسىھەتلىرىدىن مۇستەقىل بولغان نەسىھەتلەرنى بايان قىلغان بولۇپ، گويا الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: بىز ﴿ئىنساننى ئاتا ـ ئانىسىغا﴾ كۆيۈنۈشكە، ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق، ئۇلار ئۇنى كۆرمەك جاپا مۇشەققەتلەر بىلەن بېقىپ چوڭ قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۇلارغا ئىتائەت قىلىشىنى بېكىتتۇق. ئۇلار ئۇنى الله قا شېرىك كەلتۈرۈشكە ۋە ئاسىيلىق قىلىشقا بۇيرۇغان ئەھۋال ئاستىدىلا ئۇلارغا ئىتائەت قىلىشتىن قورقۇتتۇق. چۈنكى، «ياراتقۇچىغا بويسۇنماسلىق ھەققىدە يارىتىلغۇچىغا ئىتائەت قىلىش يوق.» ئاتا بىلەن بالا ئارىسىدىكى ساغلام مۇناسىۋەت ئاتىغا ئىتائەت قىلىشنى، ياخشىلىق قىلىشنى، تەربىيىلەپ چوڭ قىلغان ۋە تەربىيىلەپ چوڭ قىلىش جەريانىدا جاپا تارتقان كىشىگە گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاق بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ﴿«ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن» دېگىن﴾[1].

ئەگەر بۇ ساغلام مۇناسىۋەت ئۈزۈلۈپ، ئاتا ـ ئانا الله قا شېرىك كەلتۈرۈشكە، گۇناھ مەسىيەتلەرنى قىلىشقا دەۋەت قىلىدىغان بولۇپ قالسا، ئۇلار قانچىلىك تىرىشچانلىق كۆرسىتىشتىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاشقا، بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلىشقا، گۇمراھلىققا باشلايدىغان ئاۋازغا قوشۇلۇشقا بولمايدۇ.

الله تائالا بۇ ئايەتنى، گەرچە ئاتا ـ ئانا مۇشرىك بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارغا بۇ دۇنيادا ياخشىلىق قىلىشنىڭ ۋە چىرايلىق مۇئامىلە قىلىشنىڭ لازىملىقىنى بايان قىلىش بىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ بالىسى ئۈستىدىكى ھەققى ناھايىتى چوڭدۇر. ئۇلارنىڭ الله قا كاپىر بولۇشى بالىسىنى تەربىيىلەپ چوڭ قىلىش جەريانىدا تارتقان جاپا مۇشەققەتلىرىنى يوققا چىقىرىشنى تەلەپ قىلمايدۇ. شۇڭا ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىش ۋاجىپتۇر. الله قا قارشىلىق بولىدىغان ئىشلاردا ئۇلارغا ئىتائەت قىلماسلىق كېرەك. راستچىل مۆمىنلەرنىڭ يولىغا ئەگىشىش الله تائالانىڭ رازىلىقىغا يەتكۈزىدىغان بىردىن بىر تۈز يولدۇر.

[1] سۈرە ئىسرا، 24 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

نازىل بولۇش سەۋەبلىرى

ئىمام ئىبنى كەسىر تەپسىرىدە سەئد ئىبنى ئەبۇ ۋەققاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن ئانامغا ياخشىلىق قىلىدىغان بىر ئادەم ئىدىم. مەن ئىسلام دىنىغا كىرگەندىن كېيىن ئانام: ئى سەئد! سەن يېڭىدىن پەيدا قىلغان بۇ دىن نېمە؟ يا سەن بۇ دىنىڭنى چوقۇم تاشلايسەن، يا مەن يېمەي ـ ئىچمەي ئۆلىمەن. ئاندىن سەن مېنىڭ سەۋەبىمدىن ئار نومۇسقا قالىسەن، كىشىلەر: ئانىسىنى ئۆلتۈرگەن ئى قاتىل! دېيىشىدۇ، دېدى. مەن ئۇنىڭغا: ئى ئانا! ئۇنداق قىلماڭ، مەن بۇ دىنىمنى بىرەر نەرسىنىڭ بەدىلى ئۈچۈن ھەرگىز تاشلىمايمەن، دېدىم. شۇنداق قىلىپ ئۇ ھېچ نەرسە يېمەي بىر كېچە كۈندۈزنى ئۆتكۈزدى. ئۇ ئاچ قورساق تاڭ ئاتقۇزدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ھېچ نەرسە يېمەي يەنە بىر كېچە كۈندۈزنى ئۆتكۈزدى. ئۈچىنچى كۈنى تاڭ ئاتقاندا ئۇ خېلى ھالىدىن كەتكەن ئىدى. ئۇ ھېچ نەرسە يېمەي يەنە بىر كېچە كۈندۈزنى ئۆتكۈزدى. تۆتىنچى كۈنى تاڭ ئاتقاندا ئۇ تېخىمۇ بەك ھالىدىن كەتكەن ئىدى. مەن ئۇنىڭ بۇ ھالىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ: ئى ئانا! سىز بىلىسىز، اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئەگەر سىزنىڭ يۈز جېنىڭىز بولۇپ، بىر ـ بىرلەپ چىقىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، مەن بۇ دىنىمنى بىر نەرسىنىڭ بەدىلى ئۈچۈن ھەرگىز تاشلىمايمەن، خالىسىڭىز يەڭ، خالىسىڭىز يېمەڭ دېدىم. ئۇ مېنىڭ دىنىمدا قاتتىق چىڭ تۇرغانلىقىمنى كۆرۈپ تاماق يېدى. ئاندىن اللە تائالا: ﴿ئەگەر ئاتا ـ ئاناڭ سېنى سەن بىلمەيدىغان نەرسىنى ماڭا شېرىك كەلتۈرۈشكە زورلىسا، ئۇلارغا ئىتائەت قىلمىغىن، ئۇلارغا دۇنيادا ياخشى مۇئامىلىدە بولغىن (يەنى دىنىڭغا زىيان يەتمەيدىغان ئاساستا ياخشىلىق قىلغىن)، ماڭا تائەت بىلەن قايتقان ئادەمنىڭ يولىغا ئەگەشكىن﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.»[1]

تەپسىرنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك نۇقتىلىرى

1 ـ اللە تائالا بۇ ۋەز ـ نەسىھەتتە ئاتا ـ ئانىنىڭ ئىشىنى بايان قىلدى، ئاندىن ئانىنىڭ ئىشىنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپ ئۆتتى. بۇ ئاممىباب ھالدا بايان قىلغاندىن كېيىن خاس ھالدا بايان قىلىش ئۇسلۇبى بولۇپ، پەۋقۇلئاددە كۆڭۈل بۆلگەنلىكنى ۋە ئەھمىيەت بەرگەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ ھەمدە ئانىنىڭ بالا ئۈستىدىكى ھەققىنىڭ ئاتىنىڭ ھەققىدىن چوڭ ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ بېرىدۇ. اللە تائالانىڭ: ﴿ئانىسى ئۇنى (قورسىقىدا) ئۈستى ـ ئۈستىگە ئاجىزلىق بىلەن كۆتۈردى﴾ دېگەن سۆزى قىستۇرما جۈملىدۇر.

ئىمام زەمەخشەرى «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر بىرى: اللە تائالانىڭ ﴿ئانىسى ئۇنى (قورسىقىدا) ئۈستى ـ ئۈستىگە ئاجىزلىق بىلەن كۆتۈردى﴾

[1] ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد، 445 ـ بەت. ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابىغا ۋە ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرىگە قاراڭ.

www.munber.org

دېگەن سۆزى بايان قىلىنغۇچى جۈملە بىلەن بايان قىلغۇچى جۈملىنىڭ ئارىسىدا قانداق قىستۇرما جۈملە بولىدۇ؟ دېسە، مەن مۇنداق جاۋاب بېرىمەن: الله تائالا ئاتا ـ ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇغاندىن كېيىن ئانىنىڭ بالىغا ھامىلدار بولغاندىن باشلاپ ئۇنى ئەمچەكتىن ئايرىغانغا قەدەر بولغان بۇ ئۇزۇن ئارىلىقتا تارتىدىغان جاپا مۇشەققەتلىرىنى ۋە ئېغىرچىلىقلىرىنى بايان قىلدى. بۇ جۈملە بالىنىڭ بولۇپمۇ ئانىغا ياخشىلىق قىلىش ھەققىدىكى بۇيرۇقنى قوبۇل قىلىشى ئۈچۈن ئىيجابى رول ئوينايدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئانىنىڭ ھەققىنىڭ ناھايىتى چوڭ ئىكەنلىكىنى ئەسلىتىدۇ. شۇ سەۋەبتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىمگە ياخشىلىق قىلىمەن؟ دەپ سورىغان كىشىگە: «ئاناڭغا» دېگەن. ئاندىن يەنە: «ئاناڭغا» دېگەن. ئاندىن يەنە: «ئاناڭغا» دېگەن. ئۈچ قېتىمدىن كېيىن: «ئاتاڭغا» دېگەن. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئەرەبلەردىن بىرى ئانىسىنى يەلكىسىدە يۈدۈپ ھەجگە ئېلىپ بېرىپتۇ ۋە كېتىۋېتىپ مۇنداق بېيت ئوقۇپتۇ:

يۈدۈپ ماڭدىم مەن ئانامنى،
ئۇمۇ يۈدۈۋاپتۇ سۈت ۋە باشقا ئوزۇقلۇقلارنى.
ھەر دەم بېرىپ تۇرىدۇ ئۇ ماڭا سۈت،
قايتۇرۇپ بولغىلى بولمايدىكەن ئاتا ـ ئانىنىڭ قىلغىنىنى.»①

2 ـ الله تائالا ئىنسانىنى ئاتا ـ ئانىغا شۈكۈر قىلىشقا بۇيرۇغاندا الله تائالاغا شۈكۈر قىلىشنى ئاتا ـ ئانىغا شۈكۈر قىلىشتىن بۇرۇن تىلغا ئېلىپ: ﴿(ئى ئىنسان!) ماڭا ۋە ئاتا ـ ئاناڭغا شۈكۈر قىلغىن﴾ دېدى. بۇ خىل ئۇسلۇب الله نىڭ ھەققىنىڭ ئاتا ـ ئانىنىڭ ھەققىدىن چوڭ ئىكەنلىكىنى، الله قا شۈكۈر قىلىشنىڭ ۋاجىپ ۋە لازىم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، بەندىلەرگە نېمەت ۋە ھەقىقىي مەرھەمەت ئاتا قىلغۇچى الله تائالادۇر. ئاتا ـ ئانىغا شۈكۈر قىلىش بولسا نېمەت ئاتا قىلغۇچىغا شۈكۈر قىلىشنىڭ بىر پارچىسىدۇر. ئىنسانلارنىڭ يارىتىلىش ۋە پەيدا بولۇشىغىمۇ ھەقىقىي سەۋەب قىلغۇچى الله تائالادۇر. ئاتا ـ ئانا بولسا سىرتقى جەھەتتىن سەۋەبچىدۇر. شۇڭا ھەقىقىي سەۋەب سىرتقى سەۋەبنىڭ ئالدىغا قويۇلۇشى كېرەك.

3 ـ الله تائالانىڭ: ﴿دۇنيادا﴾ دېگەن سۆزى ئۇلارغا ھەمراھ بولۇش ۋە ياخشىلىق قىلىش مۇددىتىنىڭ ناھايىتى ئاز ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، دۇنيانىڭ كۈنلىرى ناھايىتى ئاز ۋاقىت بولۇپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا تۈگەپ كېتىدۇ. شۇڭا ئىنسانغا ئۇ كۈنلەرگە بەرداشلىق بېرىش قىيىن ئەمەس.

4 ـ الله تائالانىڭ: ﴿ماڭا تائەت بىلەن قايتقان ئادەمنىڭ يولىغا ئەگەشكىن﴾ دېگەن سۆزى ياخشى كىشىلەرنىڭ يولىغا ئەگىشىشنى ۋە سەلەفلەرنىڭ ئىزىدىن مېڭىشنى كۆرسىتىدۇ. الله سەلەفلەرنىڭ ھەممىسىدىن رازى بولسۇن! بەزى تەپسىرشۇناسلار الله تائالانىڭ ﴿تائەت بىلەن قايتقان ئادەم﴾ دېگەن سۆزىنى: ئۇ ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ

① ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد.

ئەنھۇنى كۆرسىتىدۇ يەنى ئىماندا ئۇنىڭ يولىغا ئەگەشكىن دېگەنلىك بولىدۇ، چۈنكى، سەئد ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن ئىسلامغا كىرگەن، دەپ تەپسىر قىلىدۇ.

توغرىسى شۇكى، ئەلۇسىنىڭ ئېيتقىنىدەك، ئۇ ئايەت ئاممىباب بولۇپ، مۇشۇ سۈپەت بىلەن سۈپەتلەنگەن ھەممە ئادەمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شەرئەت ھۆكۈملىرى

بىرىنچى ھۆكۈم

ئېلىپ تېگىشنى ھارام قىلىدىغان ئېمىلداشلىقنىڭ مۇددىتى قانچىلىك؟

فىقھشۇناسلار ئېلىپ تېگىشنى ھارام قىلىشقا ئالاقىدار ئېمىلداشلىقنىڭ مۇددىتىنىڭ ئىككى يىل ئىكەنلىكىگە الله تائالانىڭ: ﴿ئىككى يىلدا ئۇنى ئەمچەكتىن ئايرىدى﴾ دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلىدۇ. شۇنداق بولغاندا ئېمىلداشلىقنىڭ تولۇق مۇددىتى ئىككى يىل بولىدۇ. ئۇلار يەنە ئېمىلداشلىقنىڭ ئەڭ يۇقىرى مۇددىتىنىڭ پەقەت ئىككى يىل ئىكەنلىكىگە الله تائالانىڭ سۈرە بەقەرەدىكى: ﴿ئانىلار (بالىلارنى ئېمىتىش مۇددىتىدە) تولۇق ئېمىتمەكچى بولسا، تولۇق ئىككى يىل ئېمىتىشى لازىم﴾[1] دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلىدۇ. بۇ ئىمام مالىك، شافىئىي ۋە ئەھمەد (الله تائالا ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن!) قاتارلىق كۆپچىلىك فىقھشۇناسلارنىڭ قارىشىدۇر.

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) ھارام قىلغۇچى ئېمىلداشلىقنىڭ مۇددىتى ئىككى يېرىم يىل دەپ قارايدۇ. ئۇنىڭ دەلىلى الله تائالانىڭ: ﴿ئىنساننى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى. ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر﴾[2] دېگەن سۆزىدۇر[3].

ئۇ بۇ ئايەتنى مۇنداق ئىككى سەۋەبتىن دەلىل قىلىدۇ: بىرىنچى، ئايەتتىكى "كۆتۈرۈش" دېگەن سۆز ئانىنىڭ قورساقتىكى بالىنى كۆتۈرۈشىنى ئەمەس، ئېمىتىش ئۈچۈن قولدا كۆتۈرۈشىنى كۆرسىتىدۇ. گويا الله تائالا: ئانا بالىنى تۇغۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇنى ئېمىتىش ئۈچۈن 30 ئاي كۆتۈرۈپ يۈرىدۇ، دېمەكچى بولىدۇ. شۇنداق بولغاندا مەزكۇر ئايەتتىكى مۇددەت پەقەت بىرلا نەرسە ئۈچۈن بولۇپ، ئېمىلداشلىق مۇددىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئىككىنچى، الله تائالا بۇ ئايىتى كەرىمدە كۆتۈرۈشتىن ۋە سۈتتىن ئايرىشتىن ئىبارەت ئىككى ئىشنى بايان قىلدى، ئاندىن ئۇنىڭ ئارقىدىنلا مۇددەتنى بايان قىلدى. شۇنداق بولغاندا بۇ مۇددەت ئۇ ئىككى ئىشنىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن مۇستەقىل مەنە بېرىدۇ.

---

[1] سۈرە بەقەرە، 233 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] سۈرە ئەھقاف، 15 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] ئىبنى ئەنبارىنىڭ «ئەلبەيان فىي غەرىيبىل قۇرئان» ناملىق كىتابى، 2 ـ جىلد، 255 ـ بەت.

www.munber.org

بۇ چۈشەندۈرۈشكە ئاساسەن ئايەتنىڭ مەنىسى: بالىنى كۆتۈرۈش مۇددىتى 30 ئايدۇر، سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر، دېگەنلىك بولىدۇ. يەنى ئىككىسىنىڭ ھەر بىرىنىڭ مۇددىتى ئىككى يېرىم يىل بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئېمىلداشلىقنىڭ مۇددىتىنىڭ ئىككى يېرىم يىل ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىدۇ. بۇ، ئۈستىدە قەرزى بار بىر ئادەمنىڭ: پالانىنىڭ ۋە پالانىنىڭ مەندە بىر يىللىق مۇددەت بىلەن ئالغان يۈز تەڭگىسى بار دېگىنىگە ئوخشايدۇ. بۇ بىر يىللىق مۇددەت ھەر ئىككىلى قەرزنىڭ مۇددىتى بولىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاشلا ئايەتتىكى 30 ئاي مۇددەتمۇ كۆتۈرۈش ۋە ئېمىتىشنىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن بەلگىلەنگەن مۇددەتتۇر.

ئىمام ئەبۇ ھەنىفەنىڭ (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) بۇ قارىشىغا ئۇنىڭ ئىككى شاگىرتى ئەبۇ يۈسۈف ۋە مۇھەممەد قوشۇلمىغان. بەلكى ئۇلارمۇ كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشىغا ئوخشاش: ھارام قىلغۇچى ئېمىلداشلىقنىڭ مۇددىتى پەقەت ئىككى يىلدۇر، دېگەن.

كۈچلۈك قاراش

بۇ مەسىلە ھەققىدىكى دەلىللەرنى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، بولۇپمۇ ئىمام ئەبۇ ھەنىفەنىڭ ئىككى شاگىرتى ئۇنىڭ قارىشىغا قارشى چىققاندىن كېيىن، كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشىنى كۈچلەندۈرۈمىز. گەرچە ئەبۇ ھەنىفەنىڭ دەلىلى ئورۇنلۇقتەك تۇرسىمۇ، بىراق ئۇ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ دەلىلىگە قارشى چۈشەندۈرۈشتە ئارتۇق ئاۋارە بولۇشقا بېرىپ تاقىلىدۇ.

ئىككىنچى ھۆكۈم

شەرىئەتكە ئۇيغۇن بولغان قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى قانچە ئاي بولىدۇ؟

فىقھشۇناسلار قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتىنىڭ ئەڭ ئاز ۋاقتى ئالتە ئاي ئىكەنلىكىگە بىرلىككە كەلگەن. بۇ ھۆكۈم اللە تائالانىڭ: ﴿ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر﴾[1] دېگەن سۆزىدىن ۋە: ﴿ئىككى يىلدا ئۇنى ئەمچەكتىن ئايرىدى﴾ دېگەن سۆزىدىن ئېلىنغاندۇر. بۇ ئىككى ئايەتنىڭ ئومۇمىي مەنىسىدىن قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتىنىڭ ئەڭ ئاز ۋاقتى ئالتە ئاي ئىكەنلىكى ئايدىڭلىشىدۇ.

ئىبنۇل ئەرەبى تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «رىۋايەت قىلىنىشىچە بىر ئايال توي قىلىدۇ. ئۇ توي قىلغان كۈنىدىن باشلاپ ئالتە ئاي بولغاندا تۇغىدۇ. ئاندىن ئۇ ئايال ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا ئېلىپ كېلىنىدۇ. ئۇ بۇ ئايالنى چالما ـ كېسەك قىلماقچى بولغاندا ئىبنى ئابباس ئۇنىڭغا: «ئەگەر ئۇ ئايال اللە نىڭ كىتابىدىن دەلىل كەلتۈرۈپ سىلەر بىلەن مۇنازىرە قىلسا سىلەرنى يېڭىپ قويىدۇ، اللە تائالا: ﴿ئۇنىڭغا

---

[1] سۈرە ئەھقاف، 15 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى **30** ئايدۇر﴾ دېدى ۋە يەنە: ﴿ئانىلار (باللارنى ئېمىتىش مۇددىتىدە) تولۇق ئېمىتمەكچى بولسا، تولۇق ئىككى يىل ئېمىتىشى لازىم﴾[1] دېدى، قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ئالتە ئايدۇر، سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى **24** ئايدۇر» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇ ئايالنى قويۇۋېتىدۇ. يەنە بىر رىۋايەتتە بۇ سۆزلەرنى ئۇنىڭغا ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب قىلغان دېيىلىدۇ.» ئىبنۇل ئەرەبى سۆزىنى داۋام قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھۆكۈم ھەقىقەتەن ئەتراپلىق ئويلاپ چىقىرىلغان ھۆكۈمدۇر.»[2]

ئۈچىنچى ھۆكۈم

ئاتىنىڭ بالىسىغا قىلغان جىنايىتى ئۈچۈن قىساس ئېلىنامدۇ؟

كۆپچىلىك فىقھشۇناسلار: ئاتا ـ ئانىنىڭ بىرى بالىغا قارشى جىنايەت ئىشلىسە، بالا ئۇنىڭدىن قىساس ئېلىشقا ھەقلىق ئەمەس، بالىنىڭ سەۋەبى بىلەن ئۇ ئىككىسىنىڭ بىرىدىن قىساس ئېلىنمايدۇ. شۇنداقلا ئۇ ئىككىسىنىڭ بىرى بالىنى قارىلىغان بولسا، بوھتان جازاسىغا تارتىلمايدۇ ھەمدە بالىغا قەرزدار بولۇپ قېلىپ تۆلىيەلمىگەن بولسا، سولاپمۇ قويۇلمايدۇ، دەپ قارايدۇ.

ئۇلار مۇنداق دەلىل كۆرسىتىدۇ: اللہ تائالا ئاتا ـ ئانىغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا بۇيرۇپ: ﴿ئۇلارغا دۇنيادا ياخشى مۇئامىلىدە بولغىن﴾ دېدى. بالا ئۈچۈن ئاتا ـ ئانىدىن قىساس ئېلىش ياخشى مۇئامىلە قىلغانلىق ئەمەس. شۇڭا ئاتا قەرز سەۋەبىدىن سولاپ قويۇلمايدۇ. ئەگەر ئاتا بالىنى قارىلىغان بولسا، بوھتان جازاسىغا تارتىلمايدۇ. چۈنكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاتا ـ ئانىغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا زىت كېلىدىغان ئىشلاردۇر. بالىنىڭ دۇنياغا كېلىشىگە ئاتا ـ ئانا ئىككىسى سەۋەبچى بولغان. شۇڭا بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ھالاك بولۇشىغا سەۋەبچى بولۇشى توغرا ئەمەس. بۇ قاراشنى كۈچلەندۈرىدىغان دەلىلدىن يەنە بىرى شۇكى، بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «بالا ئۈچۈن ئاتا ـ ئانىدىن قىساس ئېلىنمايدۇ.»

تۆتىنچى ھۆكۈم

چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلىشتا ئاتا ـ ئانىغا ئىتائەت قىلىش لازىممۇ؟

ئەللامە قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «چوڭ گۇناھلارنى قىلىشتا ۋە پەرزلەرنى ئادا قىلماسلىقتا ئاتا ـ ئانىغا ئىتائەت قىلىش لازىم ئەمەس، ئاتا ـ ئانىغا يوللۇق ئىشلاردا ئىتائەت قىلىش لازىم. ھەسەننىڭ مۇنداق دېگەنلىكى نەقىل قىلىنىدۇ: ئانا بالىسىغا ئىچ

[1] سۈرە بەقەرە، 233 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] ئىمام ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد.

www.munber.org

ئـاغرىتىپ خۇيـتەن نامىزغـا چىقىشـتىن توسسـا، بـالا ئۇنىڭغـا ئىتائـەت قىلماسـلىقى لازىم.»[1]

ئۇ يەنە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەت كاپىر ئاتا ـ ئانىغا، ئەگەر ئۇلار كەمبەغەل بولسا، پۇل ـ مال بىلەن قولدىن كېلىشىچە سىلە ـ رەھىم قىلىشنى، يۇمشاق سۆز قىلىشنى ۋە ئىسلام دىنىغا مۇلايىملىق بىلەن دەۋەت قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ئەبۇ بەكرى سىددىقنىڭ قىزى ئەسمانىڭ يېنىغا ئۇنىڭ ئىنىك ئانىسى كەلگەندە ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! ئانام مېنىڭ قېشىمغا مەندىن ياردەم تەلەپ قىلىپ كەلگەندەك قىلىدۇ، ئۇنىڭغا سىلە ـ رەھىم قىلسام بولامدۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە» دېدى.»[2]

ئۆلىمالار بۇ ھۆكۈملەرنى اللە تائالانىڭ: ﴿ئەگەر ئاتا ـ ئاناڭ سېنى سەن بىلمەيدىغان نەرسىنى ماڭا شېرىك كەلتۈرۈشكە زورلىسا، ئۇلارغا ئىتائەت قىلمىغىن﴾ دېگەن سۆزىدىن چىقارغان بولۇپ، اللە قا شېرىك كەلتۈرۈشتە ئاتا ـ ئانىغا ئىتائەت قىلىش ھارام بولغىنىدەك، باشقا گۇناھلارنى قىلىشتىمۇ ئۇلارغا ئىتائەت قىلىش ھارام بولىدۇ. چۈنكى، «ياراتقۇچىغا بويسۇنماسلىق ھەققىدە يارىتىلغۇچىغا ئىتائەت قىلىش يوق.» بۇ ئۇقۇمنى توغرا يولغا يېتەكلىگۈچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپىلىككە ئولتۇرغاندا مۆمىنلەرگە تۇنجى قېتىم سۆزلىگەن نۇتقىدا ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئۇ بۇ نۇتقىدا مۇنداق دېگەن: ئى ئىنسانلار! مەن سىلەرگە باشلىق بولدۇم، مەن سىلەردىن ئالاھىدە ياخشى ئادەم ئەمەس، ئەگەر مەن ياخشى ئىش قىلسام، سىلەر ماڭا ياردەم بېرىڭلار، ئەگەر يامان ئىش قىلسام، مېنى تۈزىتىڭلار، مەن سىلەرنىڭ ھەققىڭلاردا اللە قا ئىتائەت قىلسام، سىلەرمۇ ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار، ئەگەر مەن اللە قا قارشى ئىش قىلسام، سىلەرنىڭ ماڭا ئىتائەت قىلىشىڭلار ھاجەتسىزدۇر.

بەشىنچى ھۆكۈم

مۆمىن ئەمەس ئادەملەرنىڭ يولىغا ئەگىشىش توغرا بولامدۇ؟

اللە تائالانىڭ: ﴿ماڭا تائەت بىلەن قايتقان ئادەمنىڭ يولىغا ئەگەشكىن﴾ دېگەن سۆزىنىڭ زاھىرى مەنىسى سەلەفلەرنىڭ ۋە مۆمىنلەرنىڭ يولىغا ئەگىشىشنىڭ ۋاجىپ ئىكەنلىكىنى، مۇناپىقلار ۋە كاپىرلارغا ئوخشاش مۆمىنلەرنىڭ يولىغا قارشى كىشىلەرنىڭ يولىغا ئەگىشىشنىڭ ھاراملىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ مەنە اللە تائالانىڭ مۇنۇ سۆزىدىمۇ ئوچۇق ئىپادىلىنىدۇ: ﴿كىمكى ئۆزىگە (مۆجىزىلەر ئارقىلىق) توغرا يول ئېنىق بولغاندىن كېيىن، پەيغەمبەرگە (يەنى ئۇنىڭ ئەمرىگە) مۇخالىپەتچىلىك قىلىدىكەن، مۆمىنلەرنىڭ يولىدىن غەيرىگە ئەگىشىدىكەن، ئۇنى ئۆز يولىغا قويۇپ بېرىمىز، ئۇنى (ئاخىرەتتە)

[1] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 14 ـ جىلد، 64 ـ بەت.
[2] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 14 ـ جىلد، 65 ـ بەت.

جەھەننەمگە كىرگۈزىمىز، جەھەننەم نېمىدېگەن يامان جاي!﴾[1] شۇڭا تەۋھىد ۋە ئىمان ئەھلىنىڭ شۇئارى ئاستىغا يىغىلىش ۋە ئۇلارنىڭ يولىغا ئەگىشىش لازىم. ئۇلارغا ئىقتىدا قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ئىزىدىن مېڭىش پۈتۈن ياخشىلىققا ئېرىشتۈرىدۇ.

ئايەتلەر كۆرستىدىغان ئەھمىيەتلىك نۇقتىلار

1 ـ ھېكمەت، ئىلاھىي بەخش بولۇپ، ئۇنىڭغا پەقەت تەقۋالىق ۋە ياخشى ئەمەل قىلىش يولى بىلەنلا ئېرىشكىلى بولىدۇ.

2 ـ كىشىنىڭ ئۆزىگە بېرىلگەن نېمەتكە شۈكۈر قىلىشى ۋاجىپتۇر. كىشىلەرگە رەھمەت ئېيتمايدىغان ئادەم الله قىمۇ شۈكۈر قىلمايدۇ.

3 ـ الله قا شېرىك كەلتۈرۈش الله نىڭ دەرگاھىدا ئەڭ چوڭ گۇناھ ۋە ئەڭ چوڭ جىنايەت بولۇپ، ياخشى ئەمەللەرنى بىكار قىلىپ تاشلايدۇ.

4 ـ ئاتا ـ ئانىغا ئىتائەت قىلىش الله تائالاغا ئىتائەت قىلىشنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىش الله تائالاغا ئىبادەت قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ.

5 ـ ئانىنىڭ بالىسى ئۈستىدىكى ھەققى ئاتىنىڭ ھەققىدىن چوڭدۇر. چۈنكى، ئانىنىڭ بالىسى ئۈچۈن تارتىدىغان جاپاسى كۆپتۇر.

6 ـ يامان ئىشنى قىلىشتا ھېچكىمگە ئىتائەت قىلىش دۇرۇس ئەمەس. «ئىتائەت قىلىش پەقەت ياخشى ئىشتا بولىدۇ.» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق دەپ كۆرسەتكەن.

ئايەتلەرنىڭ ھېكمىتى

الله تائالا بۇ ئايەتلەردە ئىنساننى ئاتا ـ ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا تەۋسىيە قىلىدۇ، ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىشقا، ئىتائەت قىلىشقا ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئانىغا تېخىمۇ كۆڭۈل بۆلۈشنى ۋە ئەھمىيەت بېرىشنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. ئانىنىڭ ھەققىنى ئاتىنىڭ ھەققىدىن چوڭ قىلىپ بېكىتىدۇ. چۈنكى، ئانا بالىغا مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرىدۇ، تۇغۇش جەريانىدا قاتتىق تولغاق ئازابى تارتىدۇ، ئۇنى تەربىيىلەپ چوڭ قىلىش جەريانىدا ھەر تۈرلۈك دەرت ئەلەملەرگە مۇپتىلا بولىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشكە ۋە ئەھمىيەت بېرىشكە ئانىدىن باشقا كىممۇ ھەقلىق بولسۇن؟

ئانا بالىغا پۈتۈن مېھرى مۇھەببىتىنى بېغىشلايدۇ، يۈرەك باغرىدىن كۆيىدۇ، قان تومۇردىن سىرغىپ چىققان ئاق سۈتى بىلەن ئوزۇقلاندۇرىدۇ، ئۆزىنى ۋە بارلىقىنى

[1] سۈرە نىسا، 115 ـ ئايەت.

www.munber.org

ئۇنىڭغا ئاتايدۇ، ئۇنى بەختكە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن بەختسىز بولۇپ قالىدۇ، ئۇنى راھەتكە چىقىرىش ئۈچۈن مۇشەققەت تارتىدۇ. بالىسىنىڭ كىلەچەكتە ئېچىلىدىغان باھار چېچەكلىرىنىڭ بىر دانىسى بولۇپ ياشاۋاتقانلىقىنى كۆرۈش يولىدا كۈرمىڭلىغان ئېغىرچىلىقلارنى ۋە دەرت ئەلەملەرنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ. ئانا بالىسىنىڭ قورقۇنچىسىنى كەتكۈزۈش ياكى ئاغرىق ئازابىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن تاتلىق ئۇيقۇسىنىڭ نەرىدىن كېچىپ قانچىلىغان كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزىدۇ. بالىسى بىئارام ۋە راھەتسىز بولغان ۋاقىتلاردا ئۇنى قولىغا ئېلىپ ئەللەي ئېيتىپ ئۆيىنىڭ تۆت تېمى ئارىسىدا ئۇياقتىن بۇياققا مېڭىپ قانچىلىغان ۋاقتىنى ئۆتكۈزىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن كېيىن ئاتا ـ ئانىنى قاقشىتىش يولىغا مېڭىش ياكى ئۇلارغا يامانلىق قىلىش ۋە ئىتائەتسىزلىك قىلىش لايىق بولامدۇ؟!

دېمەك، ئانىنىڭ بالىسى ئۈستىدىكى ھەققى ناھايىتى چوڭدۇر، بالىسىغا كۆرسەتكەن ئەجرى ھەممىنى بېسىپ چۈشىدۇ. قىسقىسى، بالىنىڭ ھايات ياشىشى ئۈچۈن الله تائالادىن كېيىن بىردىن ـ بىر سەۋەبچىسى ئانىدۇر. ئەگەر ئانىنىڭ ئەنە شۇنداق كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە كۆيۈنۈشى بولمىسا ئىدى، ئانا ئەنە شۇنداق جاپا مۇشەققەتلەرگە ۋە دەرت ئەلەملەرگە بەرداشلىق بەرمىسە ئىدى، بىرمۇ بالا تەربىيىلەنمىگەن، بىرمۇ ئىنسان ھايات ياشىمىغان بولاتتى!

الله تائالا ئىنساننى ئاتا ـ ئانىغا شۈكۈر قىلىشقا، ئۇ ئىككىسىگە ئىتائەت قىلىشقا، ھەتتا ئۇ ئىككىسى مۇشرىك بولغان تەقدىردىمۇ ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. لېكىن الله تائالا كاپىر بولۇشقا ۋە الله تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشكە بۇيرۇيدىغان ئاتا ـ ئانىغا ئەگىشىشتىن ھەمدە ئۇلارنىڭ ئىزىدىن مېڭىشتىن قاتتىق ئاگاھلاندۇرىدۇ: ﴿ئەگەر ئاتا ـ ئاناڭ سېنى سەن بىلمەيدىغان نەرسىنى ماڭا شېرىك كەلتۈرۈشكە زورلىسا، ئۇلارغا ئىتائەت قىلمىغىن﴾. دېمەك، الله تائالاغا قارشى ئىشلاردا يارىتىلغۇچىغا ھېچ ئىتائەت قىلىش يوق. ئاتا ـ ئانىغا ئىتائەت قىلىش الله تائالاغا ئىتائەت قىلىش شەرتى ئاستىدا ۋە توغرا شەرىئەت بەلگىلىگەن بەلگىلىمىلەر ئىچىدە بولىدۇ. چۈنكى، شەرىئەت بەلگىلىمىلىرىدە ياراتقۇچىنىڭ ھەققىمۇ، يارىتىلغۇچىنىڭ ھەققىمۇ زىيانغا ئۇچرىمايدۇ. ئاتا ـ ئانىغا ئىتائەت قىلىش الله تائالاغا ئىتائەت قىلىشنىڭ جۈملىسىدىندۇر. گۇناھ بولمايدىغان ئىشلاردا ئۇلارغا ئىتائەت قىلىش الله تائالاغا ئىتائەت قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ. الله تائالا بۇ ھەقتە تولىمۇ راست ئېيتقان: ﴿بىز ئىنساننى ئاتا ـ ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئىنساننى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى. ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر...﴾[1].

[1] سۈرە ئەھقاف، 15 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.